

AZƏRBAYCAN RƏQS SƏNƏTİ YAZILI MƏNBƏLƏRDƏ

XANBUTOV Mövsüm Anar oğlu

Bakı Xoreoqrafiya Akademiyasının

“İncəsənət” fakültəsinin magistri

Ünvan: Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov 75

E-mail: xyusiff@gmail.com

ORCID: 0009-0006-8789-5653

Elmi rəhbər: Aysel Məmmədaliyeva

sənətsüinaslıq üzrə fəlsəfə doktoru

DOI: 10.62440/AMK2026-2.s.78-92

Xülasə: Bu məqalədə Azərbaycan xalq rəqslərinin tarixinin araşdırılmasında yazılı tarixi mənbələrin rolu və əhəmiyyəti müzakirə edilmişdir. Erkən dövrlərdə rəqslər əsasən mərasimlər, toylar və bayramlar kontekstində təsvir olunmuş, musiqi və hərəkət vahdəti ilə xarakterizə edilmişdir. XIX-XX əsrlərdə etnoqrafik və maarifçi mənbələr xalq rəqslərinin sistemli təsnifatının və elmi tədqiqinin inkişafına imkan yaratmışdır. Azərbaycanın görkəmli balet ustası Qəmər Almaszadənin (1915-2006) tədqiqat fəaliyyəti folklor nümunələrinin yazılı təsviri, struktur və icra xüsusiyyətlərinin sistemləşdirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sovet və müstəqillik dövrü tədqiqatları isə rəqsin yazılı elmi əsaslarını genişləndirmiş və peşəkar səhnə, eləcə də tədris sahələrində tətbiqinə zəmin yaratmışdır. Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan rəqsi milli mədəniyyətin ayrılmaz və funksional komponenti kimi dəyərlidir.

Açar sözlər: folklor, etnoqrafiya, musiqi, rəqs, ənənə, mərasim, yazılı mənbələr, sistemli təsnifat, milli mədəni irs

АЗЕРБАЙДЖАНСКОЕ ТАНЦЕВАЛЬНОЕ ИСКУССТВО В ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ

ХАНБУТОВ Мовсум Анар

Магистрант Бакинской Хореографической Академии

Аннотация: В статье рассматривается роль и значение письменных источников в исследовании истории азербайджанских народных танцев. В ранние периоды танцы, как правило, описывались в контексте церемоний, свадеб и праздников и характеризовались единством музыки и движения. В XIX–XX веках этнографические и просветительские источники способствовали систематической классификации народных танцев и их научному изучению. Исследовательская

деятельность выдающейся азербайджанской балерины Гямар Алмаззаде (1915-2006) имеет особое значение в плане письменного фиксирования фольклорных образов, анализа их структуры и систематизации особенностей исполнения. Изучение советского и постсоветского периодов расширило научные основы танца и создали предпосылки для его применения на профессиональной сцене и в образовательной практике. Исследования показывают, что азербайджанский танец является неотъемлемым и функциональным компонентом национальной культуры.

Ключевые слова: фольклор, этнография, музыка, танец, традиция, обряд, письменные источники, системная классификация, национальное культурное наследие

AZERBAIJANI DANCE ART IN WRITTEN SOURCES

KHANBUTOV Mövsüm Anar

Master's student of the "Arts"

Faculty of the Choreography Academy

Abstract: This article discusses the role and significance of written historical sources in the study of the history of Azerbaijani folk dances. In earlier periods, dances were primarily documented in the context of ceremonies, weddings, and festivals, characterized by the integration of music and movement. In the 19th-20th centuries, ethnographic and educational sources facilitated the systematic classification and scholarly research of folk dances. Research activity of the outstanding Azerbaijani ballerina Gamar Almaszadeh (1915-2006) holds particular importance in terms of the written documentation, structural analysis, and systematization of performance features of folkloric examples. Research conducted during the Soviet and post-independence periods further expanded the scientific foundations of dance and laid the groundwork for its application in professional stage and educational practices. Studies demonstrate that Azerbaijani dance represents an integral and functional component of the national culture.

Keywords: folklore, ethnography, music, dance, tradition, ritual, written sources, systematic classification, national cultural heritage

Rəyçilər:

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Aysel Məmmədliyəva;
kulturologiya üzrə fəlsəfə doktoru Elnurə Kazımzadə.

Giriş: Azərbaycan xalq rəqsləri milli-mədəni irsin mühüm tərkib hissəsidir. Onların formalaşması şifahi ənənə və kollektiv yaddaşla sıx bağlıdır. Uzun müddət rəqslər əsasən praktik icra mühitində mövcud olmuş, yazılı təsvirlər isə məhdud xarakter daşımışdır. Müasir elmi yanaşma göstərir ki, rəqslərin sistemli öyrənilməsi üçün yazılı mənbələr mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan erkən tarixi qeydlər, etnoqrafik təsvirlər, maarifçi araşdırmalar və sonrakı elmi tədqiqatlar rəqs sənətinin inkişaf mərhələlərini izləməyə şərait yaradır. Yazılı

mənbələrdə Azərbaycan xalq rəqslərinin əksinin sistemli tədqiq edilməməsi tədqiqatın aktuallığını şərtləndirən əsas amildir.

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan rəqs sənətinin yazılı mənbələrdə əksini araşdırmaq, bu mənbələrin elmi sistemləşmə prosesində rolunu müəyyən etmək və rəqslərin tarixi inkişaf mərhələlərini izləməkdir. Tədqiqatın metodoloji əsasını tarixilik prinsipi, tarixi-müqayisəli və sistemli təhlil metodları təşkil edir. Azərbaycan xalq rəqslərin konkret tarixi mərhələlər kontekstində araşdırılmış, müxtəlif dövrlərə aid yazılı mənbələr müqayisəli təhlil edilmişdir. Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan xalq rəqslərinin elmi əsaslarının formalaşması uzunmüddətli tarixi prosesin nəticəsidir və bu prosesdə həm etnoqrafik mənbələr, həm də peşəkar xoreoqrafiya məktəbinin təşəkkülü mühüm rol oynamışdır.

Tədqiqatın əsas materialı

Azərbaycan xalq rəqsləri milli mədəniyyətin ən qədim qatlarını əks etdirən folklor hadisəsi kimi formalaşmışdır. Rəqs sənəti xalqın tarixi inkişaf mərhələlərində onun dünyagörüşünü, məişət tərzini, sosial münasibətlərini və estetik ideallarını ifadə edən mühüm mədəni mexanizm rolunu oynamışdır. Folklor mühitində yaranan rəqslər ilkin mərhələdə yazılı mənbələrə əsaslanmamış, şifahi ənənə vasitəsilə kollektiv yaddaşda qorunaraq nəsil-dən-nəslə ötürülmüşdür. Bu baxımdan Azərbaycan rəqsləri yalnız bədii ifadə forması deyil, həm də xalqın mədəni kimliyinin daşıyıcısı kimi çıxış edir. Folklor anlayışı kontekstində rəqs sinkretik sənət növü kimi qiymətləndirilir. Burada musiqi, ritm, hərəkət, mimika və bəzən söz vahid bədii sistem daxilində qarşılıqlı əlaqədə olur. Azərbaycan xalq rəqsləri də bu sinkretik xüsusiyyətinə görə folklorun canlı və dinamik sahələrindən biri hesab olunur. Rəqslərin formalaşdığı folklor mühiti onları statik deyil, daim dəyişən və yenilənən mədəni hadisəyə çevirmişdir. Məhz bu dəyişkənlik rəqslərin müxtəlif bölgələrdə fərqli variantlarda qorunub saxlanılmasına şərait yaratmışdır. Xalqın gündəlik həyatı, əmək fəaliyyəti, təbiət hadisələri və sosial münasibətləri folklor rəqslərinin məzmununun əsas qaynaqlarını təşkil etmişdir. Ov, əkinçilik, maldarlıq və sənətkarlıqla bağlı hərəkətlər zamanla bədii forma alaraq rəqs elementlərinə çevrilmişdir. Bu proses folklor yaradıcılığının təbii inkişaf mərhələsi kimi başa düşülür. Beləliklə, rəqs xalqın həyat tərzinin estetik ifadəsi kimi formalaşaraq folklor sistemində mühüm yer tutmuşdur.

Azərbaycan xalq rəqslərinin əsas xüsusiyyətlərindən biri onların şifahi ənənə üzərində qurulmasıdır. Şifahi ənənə folklor mədəniyyətində biliklərin və bacarıqların yazılı mətnlərdən asılı olmadan ötürülməsini təmin edən əsas mexanizmdir. Rəqslər də məhz bu mexanizm vasitəsilə qorunmuş və inkişaf etmişdir. Rəqsin hərəkət sistemi, tempi, ritmik quruluşu və bədii ifadə vasitələri bir ifaçıdan başqasına müşahidə, təkrar və təcrübə yolu ilə ötürülmüşdür. Kollektiv yaddaş anlayışı bu prosesdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Xalq arasında rəqslər yalnız fərdi bacarıq kimi deyil, kollektiv təcrübə kimi yaşadılmışdır. Toylar, bayramlar, el şənlikləri və mərasimlər rəqsin kollektiv şəkildə icra olunduğu əsas sosial mü-

hitlər olmuşdur. Bu mühitlərdə rəqs həm əyləncə, həm də sosial ünsiyyət vasitəsi kimi çıxış etmişdir. Kollektiv icra forması rəqslərin sabit strukturunu qorumaqla yanaşı, onların yeni elementlərlə zənginləşməsinə də şərait yaratmışdır.

Azərbaycan xalq rəqslərinin tarixinin araşdırılmasında yazılı tarixi mənbələr də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Şifahi ənənə əsasında formalaşmış rəqs mədəniyyəti uzun müddət yazılı sənədlərdə sistemli şəkildə əks olunmasa da, müxtəlif dövrlərə aid salnamələrdə, səyyah qeydlərində, tarixi təsvirlərdə və etnoqrafik müşahidələrdə rəqs və mərasim səhnələrinə dair mühüm məlumatlara rast gəlinir. Bu mənbələr Azərbaycan rəqs sənətinin sosial-mədəni mühitdə tutduğu yeri və funksional rolunu müəyyənləşdirmək baxımından dəyərli materiallar təqdim edir. Azərbaycan coğrafi baxımdan fərqli təbii-iqlim zonalarını, tarixi-mədəni mühitləri və etnik xüsusiyyətləri özündə birləşdirən geniş bir ərazini əhatə etdiyindən, xalq rəqsləri də bu müxtəlifliyin təsiri altında formalaşmışdır. *“Din uğrunda, hakimiyyət uğrunda əsrlərlə aparılan qanlı müharibələr mərd igidlərimizin döyüş meydanlarında göstərdikləri qəhrəmanlıq, feodal dövrünün özünəməxsus qanunauyğunluqları, Azərbaycan ərazisindəki xanlıqlar, saray personajları, at yarışları, pəhləvanların, kəndirbazların müxtəlif tamaşaları, toy mərasimləri, bir çox bayram və el şənlikləri rəqslərimizin yaranmasına çox böyük təsir göstərmiş və onların əsas mövzusunə çevrilmişdir”* (Bəhmənli, 2002: 9). Azərbaycan rəqsləri xalqın həm qəhrəmanlıq tarixini, həm də gündəlik məişət qayğılarını özündə yığmadan unikal yaddaş formasıdır. Bu geniş mövzu dairəsi rəqsin ictimai həyatdakı rolunu artırmış, onu sadəcə ritmik hərəkətlərdən ibarət əyləncə vasitəsi olmaqdan çıxarmışdır. Rəqsin müxtəlif el şənliklərinin və kütləvi məclislərin mərkəzində dayanması, onun tarixi mənbələrdə fərqli adlarla xatırlanmasına səbəb olmuşdur: Tarixi mənbələrdə rəqs çox vaxt “oyun”, “şənlik”, “məclis” anlayışları ilə eyni kontekstdə işlədilir. *“Oyun tamaşası və süjetli rəqs səhnələri Azərbaycan rəqs folklorunda xüsusi yer tutur”* (Həsənov, 1983: 12).

Bu terminoloji yaxınlıq göstərir ki, rəqs xalqın şüurunda sadəcə əyləncə vasitəsi kimi deyil, müəyyən qaydalara və sosial funksiyaya malik kollektiv fəaliyyət kimi qavranılmışdır. Müəllifin yanaşmasından aydın olur ki, qədim rəqslər yalnız ritmik hərəkətlər toplusu olmayıb, eyni zamanda müəyyən hadisələri canlandıran təmsiledici xarakter daşmışdır. Xüsusilə “oyun tamaşası” formasında ifa olunan bu rəqslər insanların həyat hadisələrini təqlid etməsinə imkan yaratmış, nəticə etibarilə kiçik xalq tamaşaları funksiyasını yerinə yetirmişdir. Rəqsin bu təmsiledici və kollektiv mahiyyəti onun digər sənət sahələri ilə vəhdətdə inkişaf etməsini şərtləndirmişdir. Bu isə rəqsin yalnız fiziki hərəkət deyil, musiqi, söz və hərəkətin birliyi əsasında formalaşan sinkretik mərasim mədəniyyətinin mühüm tərkib hissəsi kimi qəbul olunduğunu göstərir. Belə yanaşma sonrakı dövrlərdə yazılmış etnoqrafik və musiqişünaslıq mənbələrdə də öz əksini tapmışdır.

Erkən yazılı mənbələrdə Azərbaycan ərazisində icra olunan kollektiv hərəkət formalarına xüsusi diqqət yetirilir. Dairəvi və kütləvi hərəkətlərin təsviri təd-

qıqatçılar tərəfindən kollektiv rəqs formalarının ilkin yazılı izləri kimi qiymətləndirilir. Bu təsvirlər yallı və halay tipli rəqslərin tarixi köklərinin yazılı mənbələrdə dolayı yolla əks olunduğunu göstərir (Bax: Şəkil 1. 2.). Belə rəqslər icma birliyinin, sosial həmrəyliyin və kollektiv davranışın bədii ifadəsi kimi təqdim olunur. Dairəvi rəqslərin icrası zamanı hərəkət istiqaməti də çox önəmlidir. Onların bəzində hərəkət istiqaməti şərqdən qərbə, digərlərində isə qərbdən şərqə doğru olur. Sənətsüənəslıq üzrə fəlsəfə doktoru Fazilə Nəbiyeva tədqiqatlarında qeyd edir ki, *“çox müəkkəb və uzun mərhələli inkişaf yolu keçmiş dairəvi formada ifa olunan kütləvi rəqslər multikultural dünyanın təmas nöqtəsi olduğu üçün həmişə aktualdır”* (Nəbiyeva, 2018: 3). Bu fikirdən çıxış edərək deyə bilərik ki, yallı tipli rəqslərin bu gün global səviyyədə bir həmrəylik rəmzi kimi qəbul edilməsi təsadüfi deyil. Bu aktuallıq rəqsin hələ dil və mədəniyyət amillərinin formalaşmadığı dövrlərdən gələn kollektiv yaddaşın təzahürüdür. F.Nəbiyevanın təsnifatına əsasən, rəqs sənətinin bu “təmas nöqtəsi” funksiyasını anlamaq üçün onun ən qədim, instinktiv dövrünə – yəni insanın özünü ifadə etmək üçün sözə deyil, yalnız səsə və bədən hərəkətlərinə ehtiyac duyduğu mərhələyə diqqət yetirmək lazımdır. Tədqiqatçı rəqsin bu ilkin qatını belə xarakterizə edir: *“Tədqiqatlar göstərir ki, birinci mərhələni “ayin mərhələsi” adlandırmaq olar. Həmin mərhələ erkən dövrə təsadüf etmişdir. Düşünürük ki, bu mərhələdə insan nitqi inkişaf etmədiyi üçün bütün ayinlər qışqırıqlar, çığırtılar, səs təqlidləri, əl və ayaq hərəkətləri – əl çalma, öz buduna vurma, yanındakı ilə əl-ələ vurmaqla müşayiət olunurdu”* (Nəbiyeva, 2018: 11).





Şəkil 1.2. Kollektiv xalq rəqsi “Yallı”

Yallı rəqsləri ilə bağlı ilk arxeoloji tapıntılar Azərbaycanın Qobustan və Naxçıvanın Gəmiqaya ərazisində yerləşən qayaqlar üzərində olan rəsmlərdir ki, 1939 və 1960-cı ildə aşkar edilmişdir. Bu rəqsin tarixi və xoreoqrafiyası ilə bağlı məlumatlar elmi tədqiqatlarda yer alır. K.Həsənov bu rəqsin od ətrafında təşkil edilən ilkin mərasimlərdən gəldiyini hesab edir və onu dünya xalqlarının folklorunda rast gəlinən dairəvi rəqslərin bir növü kimi qiymətləndirir. Alim hesab edir ki, “*bu rəqsin tarixi onun qayaüstü təsvirlərindən daha qədim dövrlərə təsadüf edir*” (Həsənov, 1983: 56).

Kollektiv ifa strukturuna malik olan yallı rəqsləri hər bir nümunəsində fərdi hərəkət plastikasını və özünəməxsus icra qaydalarını ehtiva edir. Təəssüf ki, vaxtilə İrəvanda və ətraf mahallarda azərbaycanlılar tərəfindən yaradılmış zəngin yallı irsi tarixi-siyasi şəraitlə bağlı olaraq ciddi itki təhlükəsi ilə üzləşmişdir. Soydaşlarımızın öz doğma torpaqlarından məcburi deportasiyası, bu rəqslərin canlı daşıyıcılarının ölkənin müxtəlif bölgələrinə pərakəndə şəkildə səpələnməsinə səbəb olmuşdur. İfa mühitindən uzaq düşmə və uzunmüddətli fasilələr nəticəsində İrəvan yallılarının həm xoreoqrafik strukturu, həm də orijinal musiqi yaddaşı tədricən aşınmaya məruz qalmış, bu boşluqdan yararlanan erməni tərəfi isə milli rəqslərimizi mənimsəyərək beynəlxalq səhnələrdə öz adlarına çıxarmışlar. Bu sahədəki elmi boşluğu və mənimsəmə faktlarını tədqiqat obyektinə kimi nəzərdən keçirən etnomusiqişünas R.Bəhmənli qeyd edir: “*İrəvanda yaranmış yallı havalarımızın toplanmasında bir tədqiqatçı kimi özümü çox şanslı sayıram. Belə ki, artıq 38 ildir Azərbaycanın demək olar ki, bütün bölgələrini gəzərək, ustad sənətkarlarla, qocaman ifaçılarla görüşərək onların ifasından 500-ə yaxın qədim rəqs melodiylərini əldə etmiş, onların tarixini, ifa xüsusiyyətlərini, ritmik məziyyətlərini və s. geniş təhlil etmiş və notlaşdırmışam*” (Bəhmənli, 2022: 8). Bu fəaliyyət İrə-

van yallıllarının bərpası və milli mədəniyyətimizin qorunması istiqamətində atılmış ən mühüm elmi addımlardan biri kimi dəyərləndirilə bilər.

Toplanmış bu zəngin materialın analizi göstərir ki, rəqs melodiylarının daxili strukturu onların ifaçı kontingentini – yəni cins və yaş bölgüsünü əvvəlcədən müəyyən edir. Bu nəzəri yanaşma Kamal Həsənovun tədqiqatlarında da mərkəzi yer tutur. Müəllif qeyd edir ki, erkən dövrün yazılı mənbələrindən bəri qadın və kişi rəqslərinin fərqləndirilməsi məhz musiqinin və ritmin xarakterinə əsaslanmışdır. O, rəqsin həm gender, həm də yaş kateqoriyasına görə qruplaşdırılmasını belə əsaslandırır: “*Rəqs melodiyaşının xarakteri və tempi – onların kişi və qadın rəqslərinə, qoca və cavanın ifa edəcəyi rəqslərə bölünməsi işində başlıca səciyyəvi cəhətlərdir*” (Həsənov, 1983: 23).

Yazılı mənbələrdə rəqs musiqi ilə ayrılmaz vəhdət təşkil edərək musiqi alətlərinin müşayiəti ilə icra olunan hərəkətlərdən bəhs edilir. Bu fakt rəqs və musiqi münasibətlərinin erkən dövrlərdən mövcud olduğunun sübutudur. Sonrakı dövrlərdə bu əlaqə rəqs havalarının notlaşdırılması, elmi təsnifatı üçün baza rolunu oynamışdır. XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan xalq mədəniyyətinin, o cümlədən rəqs sənətinin yazılı şəkildə sistemli olaraq qeydə alınmağa başladığı mühüm mərhələ kimi xarakterizə edilir. Bu dövrdə etnoqrafiya və folklorşünaslıq elmlərinin inkişafı nəticəsində xalq yaradıcılığına maraq artmış, folklor nümunələri toplanaraq yazılı mənbələrdə təsvir edilmişdir. Azərbaycan rəqs sənəti də bu prosesdən kənarda qalmamış, müxtəlif etnoqrafik qeydlərdə, maarifçi əsərlərdə və elmi məqalələrdə öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan xalq rəqsinin estetik və sosial mahiyyəti XIX əsr etnoqrafik qaynaqlarında xüsusi bir mədəni layını təşkil edir. Həmin dövrün mənbələrində rəqs sadəcə bir əyləncə vasitəsi deyil, əhalinin daxili dünyasını, milli temperamenti və məişət ritmini əks etdirən əsas göstərici kimi təsvir olunur. Xüsusilə toy və mövsüm mərasimlərində rəqsin kollektiv ruhu ifadə etməsi, musiqi ilə hərəkətin ayrılmaz vəhdəti bu qeydlərin ana xəttini təşkil edir. K. Həsənovun tədqiqatları da məhz həmin tarixi-etnoqrafik reallıqlara söykənərək, rəqsin xalqın mənəvi həyatındakı mütləq yerini belə səciyyələndirir: “*Azərbaycanlılar rəqs etməyi sevir. Rəqs zamanı onlar tam mənası ilə hərəkətin canlı ritminə, musiqinin cəlbədişi şövqünə, bədənənin incə və ifadəli zəriflik məharətinə həsr edirlər. Adətən, bayram, təntənə, təbrik məclislərində, ənənə mərasimi və qonaqlıq məclislərində rəqs edirlər. Rəqsə təkan verən, onun üçün məqam yaradan şadlıqların başlıcası toydur*” (Həsənov, 1983: 8).

XX əsrin əvvəllərində maarifçilik ideyalarının geniş vüsət alması milli özünüdərk prosesini sürətləndirmiş, bu da öz növbəsində xalq yaradıcılığına, xüsusən də folklor irsinə baxış bucağını fundamental şəkildə yeniləmişdir. Bu dövrün mütərəqqi ziyalıları folkloru milli kimliyin sütunlarından biri kimi səciyyələndirərək, onun elmi əsaslarla mühafizəsini prioritet vəzifə kimi önə plana çəkmişlər. Həmin dövrün ədəbi və elmi nümunələrində Azərbaycan rəqs sənəti milli-mədəni sistemin strateji əhəmiyyətli tərkib hissəsi kimi xarakterizə olunur. Mənbələrdə

rəqs adlarının qeydə alınması, onların plastik quruluşuna dair şərhlər və coğrafi yayılma areallarının göstərilməsi, əslində, folklor materiallarının ilk sistemli sənədləşdirilməsi və elmi arxivləşdirilməsi cəhdləri kimi böyük elmi dəyər kəsb edir. Ötən əsrin əvvəllərində maarifçilik ideologiyası çərçivəsində qələmə alınan publisistik nümunələrdə Azərbaycan rəqs sənəti həm estetik, həm də pedaqoji müstəvidə yüksək qiymətləndirilmişdir. Bu dövrün ziyalıları rəqsi sadəcə folklor nümunəsi kimi deyil, cəmiyyətin estetik zövqünün cilalanmasında, eləcə də gənc nəslin fiziki və mənəvi inkişafında mühüm təsir vasitəsi kimi xarakterizə etmişlər. Rəqsin pedaqoji və mədəni əhəmiyyətinə dair bu cür konseptual yanaşma, onun milli dəyərlər sistemindəki rolunu möhkəmləndirməklə yanaşı, gələcəkdə professional xoreoqrafiya məktəbinin və səhnə rəqsinin təşəkkül tapması üçün zəruri olan nəzəri-ideoloji bazanı formalaşdırmışdır. Bu nəzəri bazanın praktik müstəvidə reallaşması və xalq yaddaşındakı rəqs nümunələrinin peşəkar səhnəyə gətirilməsində konkret şəxsiyyətlərin fədakar fəaliyyəti müstəsna rol oynamışdır. Xüsusilə unudulmaqda olan qədim rəqs formalarının bərpası və onların gələcək nəsillərə ötürülməsi prosesində böyük sənətkarların rolu mütləq qeyd edilməlidir. Tədqiqatçı R. Bəhmənli də bu xidmətləri yüksək qiymətləndirərək yazır: “*Qədim xalq rəqslərimizin adları haqqında, onların yaranma tarixi haqqında məlumatların əldə olunmasında rəqs sənətinin inkişafında böyük zəhmətləri olan nəcib, mehriban insan, Azərbaycanın xalq artisti, baletmeyster – rəqqasə Əminə Dilbazonun zəhməti əvəzsizdir*” (Bəhmənli, 2002: 5).

Azərbaycan xalq rəqslərinin zənginliyi və müxtəlifliyi onların təsnifatını zəruri etmişdir. Folklor mühitində rəqslər ilkin olaraq funksional və semantik xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirilmişdir. Elmi tədqiqatlarda isə bu fərqləndirmə daha sistemli və nəzəri əsaslandırılmış təsnifat modellərinə çevrilmişdir. Məzmun baxımından rəqslər əmək və məişət rəqsləri, mərasim və bayram rəqsləri, qəhrəmanlıq və igidlik mövzulu rəqslər, eləcə də məzəli və oyun xarakterli rəqslər kimi qruplaşdırılır. Əmək rəqsləri insanın istehsal fəaliyyəti ilə bağlı hərəkətləri bədii formaya salaraq məişət həyatını əks etdirir. Mərasim rəqsləri isə dini və sosial ayinlərlə əlaqəli olaraq kollektiv dəyərlərin qorunmasına xidmət edir.

İcra formasına görə rəqslər solo, duet və kütləvi rəqslər kimi təsnif edilir. Tədqiqatçı K.Həsənov Azərbaycan rəqs sənətinin struktur xüsusiyyətlərini şərh edərək göstərir ki, “*Azərbaycan xalqı yüzillər boyu özünün gözəl rəqslərini, ifa tərzini, hərəkət leksikasını yaratmışdır. Azərbaycan rəqsinin əsas forması solo rəqsi və duet rəqsləri – iki nəfərin ifa etdiyi rəqslərdir. Lakin, bununla belə bizdə ellikcə oynanılan rəqslər də çoxdur. Xüsusilə Naxçıvan MR-da, respublikanın cənub rayonlarında – Lənkəranda, Lerikdə, Masallıda, Astarada kütləvi rəqslər geniş yayılmışdır*” (Həsənov, 1988: 3).

Bu bölgüdən aydın olur ki, kütləvi rəqslər folklor ənənəsinin ən qədim qatlarını təmsil edərək kollektiv icra prinsipini ön plana çıxarır. Solo rəqslər isə fərdi yaradıcılıq və texniki bacarıqların nümayişi baxımından əhəmiyyətlidir. Semantik

təsnifat rəqslərin adlarında və hərəkət strukturunda əks olunan simvolik mənalara əsaslanır. Yer adları, bitki və heyvan adları, insan adları və məişət anlayışları ilə bağlı rəqslər folklor təfəkküründə simvolik düşüncə tərzinin mövcudluğunu sübut edir. Bu təsnifat xalqın dünyagörüşünü və mədəni dəyərlər sistemini anlamaq baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Etnoqrafik, maarifçi mənbələrdə kişi və qadın rəqslərinin təsviri xüsusi yerə malikdir. Mənbələrdə kişi rəqslərinin dinamik və çevik hərəkətlərlə, qadın rəqslərinin isə daha zərif, təmkinli və ölçülü hərəkətlərlə icra edildiyi qeyd olunur. Bu müşahidələr Azərbaycan xalq rəqslərinin cinsiyyətə görə bölgüsünün tarixi əsaslara malik olduğunun sübutudur. Sonrakı elmi tədqiqatlar bu bölgünü sistemləşdirib nəzəri çərçivəyə salıbdir (Bax: Şəkil 3. 4.).



Şəkil 3.4. Kişi və qadın rəqslərinin təsviri

XIX-XX əsr etnoqrafik və maarifçi mənbələr Azərbaycan rəqs sənətinin yazılı şəkildə qeydə alınmasında mühüm mərhələ təşkil edir. Bu mənbələr folklor mühitində formalaşmış rəqslərin sosial, estetik və funksional xüsusiyyətlərini əks etdirərək sonrakı elmi sistemləşmə prosesinə zəmin yaratmışdır. Rəqs sənətinin milli mədəniyyətin ayrılmaz hissəsi kimi dərk edilməsi məhz bu dövrdə formalaşmış və peşəkar elmi tədqiqatların əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Maarifçi, etnoqrafik mənbələrin mühüm xüsusiyyətlərindən biri də onların təsviri xarakter daşımasıdır. Bu mənbələrdə rəqslər elə qeydlər şəklində təqdim olunur ki, onlar daha çox müşahidəyə əsaslansın. Belə yanaşma elmi təhlil üçün tam kifayət etməsə də, folklor mühitinin real mənzərəsini əks etdirməsi baxımdan dəyərli hesab olunur. Mütəxəssislər bu təsvirləri sonrakı nəzəri araşdırmalar üçün ilkin material kimi istifadə ediblər. Azərbaycan rəqs sənətinin yazılı elmi əsaslarının formalaşmasında Qəmər Almaszadənin fəaliyyəti xüsusi mərhələ təşkil edir. Onun yaradıcılığı folklor mühitində formalaşmış rəqs nümunələrinin yazılı şəkildə təsviri, sistemləşdirilməsi və peşəkar səhnə sənətinə integrasiyası baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qəmər xanım Azərbaycan rəqsinin təkə əfaçısı və xoreoqrafı deyil, eyni zamanda onun elmi-nəzəri əsaslarını formalaşdıran ilk tədqiqatçılardan biri kimi çıxış etmişdir. Bu baxımdan onun əsərləri Azərbaycan xalq rəqslərinin yazılı tarixinin başlanğıc nöqtələrindən biri hesab olunur.

Q. Almaszadənin “Azərbaycan xalq rəqsləri” adlı əsəri Azərbaycan rəqs sənətinin sistemli şəkildə yazıya alınmış ilk fundamental mənbələrindən biri kimi qiymətləndirilir. Bu əsərdə müəllif folklor mühitində yaşayan rəqsləri toplayaraq onların icra xüsusiyyətlərini, hərəkət strukturunu və musiqi müşayiətini təsvir etmişdir. O, rəqsləri yalnız səhnə baxımından deyil, eyni zamanda folklor mənsəyi və sosial funksiyası prizmasından da araşdırmışdır. Bu yanaşma Azərbaycan rəqs sənətinin yazılı şəkildə öyrənilməsində yeni metodoloji xəttin əsasını qoymuşdur. Peşəkar sənət və folklor arasında körpü yaratmaq cəhdi Q. Almaszadənin elmi yanaşmasının əsas xüsusiyyətlərindən biridir. O, xalq arasında icra olunan rəqsləri olduğu kimi saxlamış, səhnə şəraitinə uyğunlaşdırarkən onların əsas semantik, struktur xüsusiyyətlərini qorumağa çalışmışdır. Bu yanaşma rəqs sənətinin yazılı təsvirində folklorun canlı mahiyyətinin itirilməməsi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Görkəmli xoreoqraf xalq rəqslərinin daxili dinamikasını və estetik görünüşünü xarakterizə edərək qeyd edir ki, “*Azərbaycan rəqsləri quş pərvazını xatırladır. İfaçılar rəqsin başlanğıcında bir neçə coşqun hərəkət edirlər; sonra isə, sanki açılmış qanadlarla incə və zərif hərəkətlər ifa edirlər*” (Almaszadə, 1959: 7). Bu cür təsvirlər sübut edir ki, Q. Almaszadə üçün rəqs sadəcə hərəkətlər silsiləsi deyil, həm də müəyyən bir emosional və obrazlı məna daşıyan sənət hadisəsidir. O, əsərlərində rəqslərin təsnifatı məsələsinə də diqqət yetirilmişdir. Q. Almaszadə rəqsləri məzmununa, icra xarakterinə və sosial funksiyasına görə qruplaşdırıb, onların ümumi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmişdir. Bəhs olunan təsnifat sonrakı tədqiqatlar üçün ilkin model rolunu oynamışdır. Xüsusilə kişi və

qadın rəqslərinin fərqləndirilməsi, kollektiv və solo rəqslərin ayrılması onun metodoloji yanaşmasının əsas cəhətlərindən biridir. Azərbaycan mədəniyyətinin sovet dövrü inkişaf mərhələsində Q.Almaszadənin yaradıcılıq fəaliyyəti daha geniş spektr kəsb etmişdir. Həmin illərdə xalq irsinə dövlət səviyyəsində göstərilən diqqət, rəqs sənətinin elmi əsaslarla tədqiqinə və onun kütləvi təbliğinə münbit zəmin hazırlamışdır. Bu dövrdə Almaszadənin topladığı və yazılı şəkildə təsvir etdiyi rəqslər peşəkar kollektivlərin repertuarına daxil edilmişdir. Beləliklə, folklor mühitində yaşayan rəqslər yazılı sənəd əsasında səhnə sənətinə inteqrasiya olunmuşdur. O, əsərlərində regional rəqs xüsusiyyətlərinə də diqqətlə nəzər yetirmişdir. Müəllif müxtəlif bölgələrdə icra olunan rəqslərin müxtəlif cəhətlərini qeyd edərək bu fərqlərin folklor mühitindən qaynaqlandığını bildirmişdir. Bu müşahidələr sonrakı tədqiqatlarda regional differensiasianın nəzəri əsaslandırılmasına imkan vermişdir. Onun regionlara aid qeydləri Azərbaycan xalq rəqslərinin coğrafi yayılma arealının müəyyənləşdirilməsi üçün mühüm mənbə kimi qiymətləndirilə bilər. Q.Almaszadənin klassik yazılı irsinin əhəmiyyəti yalnız onun öz dövrü ilə məhdudlaşmır. Onun əsərləri sonrakı tədqiqatçılar üçün metodoloji nümunə rolunu oynamışdır. K.Həsənov, R.Bəhmənli və başqa alimlər onun yazılı təsvirlərini əsas götürərək daha geniş elmi təsnifatlar aparmışlar. Bu baxımdan onun fəaliyyəti Azərbaycan rəqs sənətinin yazılı elmi ənənəsinin formalaşmasında başlanğıc mərhələ kimi qiymətləndirilir. Azərbaycan rəqs sənətinin tarixində Q.Almaszadənin klassik yazılı irsi keçid mərhələsi kimi xarakterizə olunur. Bu mərhələdə rəqs folklor mühitindən çıxıb elmi təsvir, yazılı sənəd obyektinə çevrilmişdir. Xalq rəqslərinin qorunması və sistemli şəkildə öyrənilməsi üçün bu proses mühüm əsas yaratmışdır. Xoreoqrafin əsərləri sayəsində bir çox rəqs nümunələri unudulmamış, gələcək nəsillərə ötürülmüşdür. Q.Almaszadənin fəaliyyəti Azərbaycan xalq rəqslərinin yazılı tarixində fundamental rol oynayır. Onun əsərləri folklor və elmi yanaşma arasında körpü rolunu oynayaraq rəqs sənətinin elmi-nəzəri əsaslarının formalaşmasına təkan vermişdir. Klassik yazılı rəqs irsi kimi qiymətləndirilən həmin əsərlər Azərbaycan mədəniyyətinin öyrənilməsində bu gün də aktual və dəyərli mənbə olaraq qalır.

Azərbaycan rəqs sənətinin yazılı elmi əsaslar üzərində sistemləşdirilməsi prosesində sovet dövrü xüsusi mərhələ təşkil edir. XX əsrin ortalarından etibarən mədəniyyətin dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilməsi xalq yaradıcılığının, o cümlədən rəqs sənətinin planlı şəkildə öyrənilməsinə, toplanmasına və yazılı şəkildə sənədləşdirilməsinə geniş imkanlar yaratmışdır. Bu dövrdə Azərbaycan rəqs sənəti folklor mühitindən çıxaraq elmi-nəzəri təhlilin obyektinə çevrilmiş, sistemli təsnifat və metodoloji yanaşmalar formalaşmışdır. Azərbaycanın qədim rəqs irsi peşəkar kollektivlərin təşəkkül tapdığı dövrdən etibarən xoreoqrafların yaradıcılıq süzgəcindən keçərək yeni bədii forma kəsb etmişdir. Xalq rəqslərinə müəllif tərəfindən verilən süjetli və məzmunlu quruluşlar, onlara sadəcə folklor nümunəsi kimi deyil, həmişəyaşar səhnə əsəri kimi yeni nəfəs qa-

zandırılmışdır. Məhz bu xoreoqrafik interpretasiyalar sayəsində milli rəqs sənətimiz beynəlxalq arenalarda yüksək bədii dəyər kimi qəbul olunmuş, ifaçılarımızın sənətkarlığı isə dünya miqyasında tanınan uğurlara çevrilmişdir. Bu dövrün elmi nəşrlərində xüsusilə diqqəti cəkən məqam rəqslərin sistemli şəkildə təsnif edilməsidir. Araşdırmaçılar xalq arasında mövcud olan zəngin rəqs xəzinəsini toplayaraq onları müəyyən meyarlar əsasında qruplaşdırmağa çalışmışlar. Onlar arasında icra üsulu, mövzu, funksional rol və regional yayılma xüsusiyyətləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Belə təsnifat folklor nümunələrinin elmi yanaşma ilə öyrənilməsi və tədris prosesinə integrasiyası baxımından vacib hesab olunmuşdur. Sovet dövrü tədqiqatlarında rəqslərin notlaşdırılması məsələsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Şifahi yaddaşa yaşayan rəqs havalarının nota salınması bu zəngin musiqi materialının yazılı sənədləşməsini təmin edərək onun elmi təhlili üçün zəmin hazırlamışdır. Bu cür sistemli yanaşma, rəqslərin melodik quruluşu və ritmik arxitektonikası haqqında elmi qənaətlərin formalaşmasına, habelə rəqs sənətinin nəzəri strukturunun müəyyən edilməsinə xidmət etmişdir. Azərbaycan rəqs sənətinin səhnələşdirilməsi məsələsinə də Sovet dövrü elmi mənbələrində geniş yer verilmişdir. Folklor mühitində icra olunan rəqslərin peşəkar səhnə sənətinə uyğunlaşdırılması zamanı folklorun əsas xüsusiyyətlərinin qorunması vacib prinsip kimi irəli sürülmüşdür. Folklor rəqslərini həm səhnə estetikasına uyğunlaşdırmaq, həm də onların milli mahiyyətini itirməmək tədqiqatçıların və xoreoqrafların qarşısında duran əsas vəzifələrdəndir. Elmi mənbələrdə sovet dövründə formalaşmış peşəkar rəqs kollektivlərinin fəaliyyəti də araşdırma predmetinə çevrilmişdir. Dövlət Mahnı və Rəqs Ansamblının repertuarına daxil edilən xalq rəqsləri aparılmış elmi tədqiqatların nəticələri əsasında tərtib olunmuşdur. Sözügedən repertuar folklor nümunələrinin mühafizəsi ilə yanaşı, onların geniş tamaşaçı auditoriyasına çatdırılmasına imkan yaratmışdır. Elmi nəşrlərdə bu kollektivlərin fəaliyyəti milli rəqs irsinin tanınması və yayılması baxımından müsbət dəyərləndirilmişdir.

Sovet dövrü tədqiqatlarında terminoloji sistemləşmə məsələsi də mühüm yer tutur. Hərəkət terminlərinin, rəqs adlarının və icra xüsusiyyətlərinin vahid terminoloji çərçivədə təqdim olunması elmi mübadilə üçün vacib hesab edilmişdir. Bu dövrdə hazırlanmış izahlı məqalələr və terminoloji lüğətlər sonrakı tədqiqatlar üçün əsas baza rolunu oynamışdır. Həmin dövrün elmi nəşrlərində Azərbaycan rəqs sənətinin sistemləşdirilməsi prosesi kompleks və çoxşaxəli xarakter daşıyır. Bu dövrdə aparılan tədqiqatlar folklor mühitində yaşayan rəqslərin yazılı şəkildə qorunmasına, elmi təsnifatının aparılmasına və səhnə sənətinə integrasiyasına imkan vermişdir. İdeoloji çərçivələrə baxmayaraq, sovet dövrü elmi irsi Azərbaycan rəqs sənətinin yazılı tarixində mühüm mərhələ kimi qiymətləndirilir və müasir tədqiqatlar üçün etibarlı mənbə rolunu oynayır.

Azərbaycan Respublikasının müstəqillik əldə etməsindən sonra milli mədəni irsin, o cümlədən xalq rəqs sənətinin öyrənilməsi yeni mərhələyə qədəm

qoymuşdur. Bu dövrdə ideoloji məhdudiyyətlərin aradan qalxması Azərbaycan rəqs sənətinin tarixi, folklor kökləri və estetik xüsusiyyətlərinin daha obyektiv və çoxşaxəli şəkildə tədqiqinə imkan yaratmışdır. Müstəqillik dövrü elmi tədqiqatlarında Azərbaycan rəqsi milli kimliyin mühüm ifadə vasitəsi kimi təqdim olunur və onun elmi-nəzəri təhlili prioritet istiqamətlərdən birinə çevrilir. Müstəqillik dövrü tədqiqatlarının əsas xüsusiyyətlərindən biri metodoloji yanaşmaların genişlənməsidir. Bu mərhələdə rəqs sənətinin öyrənilməsində folklorşünaslıq, musiqişünaslıq, etnoqrafiya və mədəniyyətşünaslıq yanaşmaları birgə tətbiq edilir. Belə multidissiplinar yanaşma Azərbaycan xalq rəqslərinin yalnız xoreoqrafik deyil, eyni zamanda sosial, tarixi və semantik aspektlərdən də təhlil olunmasına şərait yaradır. Bu yanaşma sovet dövrü tədqiqatlarından fərqli olaraq rəqs sənətini ideoloji çərçivələrdən kənar, milli-mədəni fenomen kimi təqdim edir.

Müstəqillik dövrü tədqiqatlarında diqqət çəkən mühüm istiqamətlərdən biri rəqslərin terminoloji və semantik təhlilidir. Bununla bağlı olaraq E. Hacıyeva belə yazır: *“Bu sahədə aparılan araşdırmalar göstərir ki, rəqs adları xalqın tarixi yaddaşını, coğrafi mühitini və dünyagörüşünü əks etdirən mühüm göstəricilərdir. Rəqs adlarının semantik analizi onların mənşəyini və funksional xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa imkan verir. Bu yanaşma Azərbaycan rəqs sənətinin dərin folklor köklərə malik olduğunu bir daha sübut edir”* (Hacıyeva, 2025: 134). Müstəqillik dövründə yazılmış dissertasiya və avtoreferatlarda Azərbaycan rəqs sənətinin tədris, səhnə praktikası ilə əlaqəsi də geniş şəkildə araşdırılır. Bu araşdırmalarda xalq rəqslərinin peşəkar təhsil sistemində öyrədilməsi, repertuar siyasəti və səhnə quruluşlarının hazırlanması elmi-nəzəri aspektdən təhlil edilir. Rəqs sənətinin tədrisi zamanı folklor xüsusiyyətlərinin qorunması və səhnə estetikasına uyğunlaşdırılması əsas prinsip kimi vurğulanır. Müstəqillik illərində dərc olunan elmi mənbələrdə regional rəqs ənənələrinin qorunması, sistemləşdirilməsi və tədqiq olunması da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu dövr tədqiqatçılarının apardığı araşdırmalarda Naxçıvan, Qarabağ, Şirvan, Abşeron və digər bölgələrə məxsus rəqs nümunələri ayrıca təhlil olunaraq onların üslub, ritm, plastika və ifa xüsusiyyətləri müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir. Regional materialların öyrənilməsi Azərbaycan xalq rəqslərinin həm ümummilli, həm də lokal xüsusiyyətlərini üzə çıxarmağa imkan yaradır. Belə yanaşma milli mədəni irsin bütövlüyünü qorumaqla bərabər, regional fərqliliyi də ön plana çıxarır.

Müstəqillik mərhələsində aparılan elmi araşdırmaların səciyyəvi cəhətlərindən biri də odur ki, mənbəşünaslıq bazası əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməmişdir. Öncəki dövrlərlə müqayisə etsək, yazılı və elektron resurslardan sistemli şəkildə istifadə elmi tədqiqatların metodoloji əsaslarını daha da möhkəmləndirmişdir. Azərbaycan Milli Kitabxanasının rəqəmsal fondları, dövlət arxivlərində qorunan sənədlər, dövrü mətbuat materialları, elmi jurnallar və konfrans toplusları bu istiqamətdə əsas informasiya mənbələri kimi çıxış edir. Bəhs olunan materiallar sadəcə mövcud rəqs nümunələrinin təsviri ilə kifayətlənmir, eyni zamanda onla-

rın yanaşma şəraiti, inkişaf dinamikası və sosial-mədəni funksiyalarını izləməyə imkan verir.

Yazılı mənbələrin dövriyyəyə cəlb olunması folklor mühitində yaşayan rəqs ənənələrinin tarixi ardıcılıqla izlənilməsini və sənədləşdirilməsini təmin edir. Bu isə şifahi ənənə üzərində formalaşmış rəqs mədəniyyətini elmi şəkildə sistemləşdirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mənbələrin müqayisəli təhlili nəticəsində müxtəlif bölgələrdə mövcud olmuş ifa üslubları, terminoloji xüsusiyyətlər və janr bölgüsü daha aydın şəkildə müəyyənləşdirilir. Nəticə etibarilə, tədqiqatların obyektivlik səviyyəsi yüksəlir, faktiki baza zənginləşir, elmi nəticələrin etibarlılığı artır. Müstəqillik dövrü araşdırmalarında diqqət çəkən digər vacib istiqamət rəqs sənətinin milli ideologiya və mədəni siyasət kontekstində qiymətləndirilməsidir. Azərbaycan xalq rəqsləri yalnız estetik hadisə kimi deyil, eyni zamanda milli kimliyin ifadəsi və mədəni suverenliyin simvolu kimi də təhlil olunur. Dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra milli-mədəni dəyərlərin qorunması və təbliği istiqamətində həyata keçirilən siyasət rəqs sənətinin inkişafına təsirsiz ötüşməyib. Xalq rəqslərinin beynəlxalq festivallarda, diaspor tədbirlərində və müxtəlif mədəni platformalarda nümayişi onların ölkənin mədəni imicinin formalaşmasında mühüm rol oynadığını göstərir. Müasir elmi ədəbiyyatda bu proses “mədəni diplomatiya” anlayışı çərçivəsində izah olunur və rəqs sənəti milli brendin tərkib hissəsi kimi dəyərləndirilir. Müstəqillik dövrü elmi-nəzəri təhlillərdə rəqs sənətinin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi məsələsi də ön plana çıxır. Qeyri-maddi mədəni irs anlayışı çərçivəsində Azərbaycan xalq rəqslərinin sənədləşdirilməsi, tədrisi və təbliği mühüm vəzifə kimi müəyyənləşdirilir. Bu yanaşma rəqs sənətinin yalnız keçmişin mirası deyil, eyni zamanda yaşayan və inkişaf edən mədəni fenomen olduğunu göstərir.

Beləliklə, müstəqillik dövrü tədqiqatları Azərbaycan rəqs sənətinin yazılı tarixi və elmi-nəzəri təhlilində keyfiyyətə yeni mərhələ təşkil edir. Yazılı tarixi mənbələrin sistemli təhlili Azərbaycan rəqs sənətinin elmi baxımdan dərk olunmasına və qorunmasına əsaslı zəmin yaradır. Müstəqillik dövrü tədqiqatları Azərbaycan rəqs sənətini kompleks sosial-mədəni fenomen kimi dəyərləndirərək onu milli identikliyin formalaşması, mədəni siyasətin həyata keçirilməsi və beynəlxalq mədəni integrasiyanın təmin olunması baxımından yeni elmi çərçivədə təqdim edir. Bu mərhələ həm metodoloji yenilənmə, həm də konseptual yanaşmalar baxımından əvvəlki dövrlərdən keyfiyyətə fərqlənir və gələcək tədqiqatlar üçün möhkəm elmi platforma yaradır.

Nəticə:

Azərbaycan xalq rəqslərinin yazılı mənbələrdə əks olunması onların elmi əsaslarla öyrənilməsi, qorunması üçün əsaslı zəmin yaratmışdır. Erkən mənbələrdən başlayaraq XIX-XX əsr etnoqrafik və maarifçi qeydlərinə, eyni zamanda sovet və müstəqillik dövrü tədqiqatlarına qədər, rəqslər və sosial-mədəni kontekstdə, icra xüsusiyyətləri, musiqi və cinsiyyət fərqləri ilə birlikdə sistemli şəkildə sənədləşdi-

rilmişdir. Q.Almaszadənin klassik yazılı irsi və digər araşdırmalar rəqslərin strukturunu, funksiyasını və regional fərqlərini müəyyən etməyə imkan vermiş, folklor və peşəkar səhnə arasında körpü yaratmışdır. Nəticə etibarı ilə Azərbaycan rəqs sənəti yalnız folklor hadisəsi kimi deyil, həm də elmi-nəzəri təhlil obyektı, milli mədəniyyətin ayrılmaz və funksional komponenti kimi dəyərləndirilmişdir. Bu yanaşma rəqslərin həm qorunması, həm də gələcək nəsillərə sistemli şəkildə ötürülməsi baxımından davamlı elmi platforma formalaşdırmışdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Almaszadə, Q. M. Azərbaycan xalq rəqsləri. Bakı: Birləşmiş nəşriyyat, 1959, 150 s.
2. Bəhmənli, R. Erməni plagiatına məruz qalmış Qərbi Azərbaycan yallıları. Bakı: “İmza” nəşrlər evi, 2022, 112 səh.
3. Bəhmənli, R.B. Azərbaycan xalq rəqsləri. Bakı: Adiloğlu nəşriyyatı, 2002, 158 s.
4. Bəhmənli, R.B. Azərbaycan yallıları. Dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2018, 140 s.
5. Nəbiyeva, F.R. Dairəvi ayin rəqsləri musiqi folklorunda xalqlararası identifikasiya faktoru kimi: Sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2018, 34 s.
6. Hacıyeva, E.A. Ənənəvi Azərbaycan rəqs adlarının klassifikasiyası. // Beynəlxalq ictimai-siyasi, elmi-nəzəri jurnal, mart-aprel 2025, № 02 (86), s. 134-140. URL:<https://geostrategiya.az/documents/2025/05/Meqal-1746637465.pdf>
7. Həsənov, K.N. Qədim Azərbaycan xalq rəqsləri. Bakı: Elm, 1983, 60 s.
8. Həsənov, K.N. Qədim folklor rəqsləri. Bakı: Işıq, 1988, 129 s.